

ДЕТЕРМІНАНТИ ГЕНЕЗИ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ

Олена БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2675-5554

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивними факторами й реаліями сьогодення, з-поміж яких: зростання впливу технологій на соціум і людину, невідповідність швидкості революційних перетворень у цифровому середовищі з еволюційними змінами інтелекту індивідуума, редукція соціальних зв'язків і зміцнення тенденцій індивідуалізму, підвищення ролі алгоритмізації, зростання масштабів фатичного спілкування та багатьох інших, що спонукають до всебічного вивчення феномену цифрової культури. Метою статті є проаналізувати основні підходи до розуміння генези цифрової культури. Досягнення декларованої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити аспекти та рівні цифрової культури, визначити етапи її становлення, охарактеризувати підходи до трактування її сутності та розвитку, окреслити перспективи подальших досліджень. У сучасній науковій думці поняття «цифрової культури» виходить за межі технологічної або цифрової галузі й охоплює широке коло культурологічних, соціогуманітарних, комунікативних, ціннісних, етичних та інших аспектів. У цьому дослідженні цифрову культуру розглядаємо як систему механізмів соціальної інтеграції та духовного виробництва, засновану на використанні цифрових технологій, що визначає спосіб життя та ціннісно-нормативні орієнтири людей. Змістовним джерелом цифрової культури є унікальний набір культурних детермінант генези цифрової культури: раціоналізм, індивідуалізм, капіталізм як економічна система виробництва та мілітаризм. Проблему генези цифрової культури як процесу, в якому можна простежити причини виникнення і розвитку цифрової культури, розглядають крізь призму різних підходів, найвідомішими з яких є: технологічний і культурний детермінізм, критичний і системний підходи тощо.

Ключові слова: цифрова культура, суспільство, технології, технологічний детермінізм, культурний детермінізм

Актуальність (Introduction). На межі тисячоліть до наукового обігу увійшло поняття «цифрової культури», яке виходить за межі технологічної або цифрової галузі й охоплює широке коло культурологічних, соціогуманітарних, комунікативних, ціннісних, етичних та інших аспектів [3, с. 82].

Актуальність дослідження цифрової культури зумовлена об'єктивними факторами й реаліями сьогодення, з-

поміж них науковці називають: невідповідність швидкості революційних перетворень у цифровому середовищі з еволюційними змінами інтелекту індивідуума; зростання кількості інтернет-залежних людей; редукцію соціальних зв'язків і зростання попиту на враження та відчуття у віртуальному середовищі, що пов'язують із нереалізованими базовими потребами людей у реальному житті; підвищення ролі алгоритмізації,

що впливає на поведінку користувачів в мережі, спонукає їх засвоювати норми і відносини, що просуються алгоритмами; зростання масштабів фатичного спілкування – онлайн-взаємодії без будь-якого значущого змісту; зміцнення тенденції індивідуалізму тощо.

Як зауважують дослідники, «головне завдання людини в умовах цифрового світу – навчитися керувати цими складними технологіями, що впливають на людину та світ навколо неї. І тому слід змінити ставлення до цифрових технологій, сформувавши нові цифрові цінності – цифрову культуру, цифрову свідомість, цифрове мислення, цифровий світогляд» [4, с. 1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Проблема взаємодії цифрових технологій і суспільства є широким полем наукових досліджень у різних галузях. Теоретичні засади розвитку цифрової культури висвітлено у ґрунтовних працях В. Міллера [10], Г. Крібера, Р. Мартіна [8], Д. Роулза, Т. Брауна [11], М. Хенда та багатьох інших. Серед вітчизняних науковців питання цифрової культури досліджували О. Астаф'єв [1], В. Воронкова, В. Нікітенко [4], Л. Гаврілова, Я. Топольник [5], О. Карпенко, В. Наместник [9], Н. Трушкіна, Д. Чернух [7]. Проте чимало аспектів проблеми залишаються недостатньо вивченими через складність і багатозначність досліджуваного феномена, його стрімкий розвиток і видозмінення, що підтверджує еволюція дефініцій, використовуваних для аналізу й осмислення цифрової культури («кіберпростір культури», «кіберкультура», «цифрова культура», «пост-кіберкультура» тощо) [5, с. 4].

Цифрова культура потребує критичної рефлексії насамперед у межах культурологічного аналізу – перевірки технологій на їх культурну спроможність і

цінність в аспекті аналізу фундаментальних проблем трансформації культури і суспільства.

Мета (Purpose). Метою статті є проаналізувати основні підходи до розуміння генези цифрової культури. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дослідити аспекти та рівні цифрової культури, визначити етапи її становлення, охарактеризувати підходи до трактування її сутності та розвитку, окреслити перспективи подальших досліджень.

Методи дослідження (Methods). Дослідження здійснено на основі аналізу наукових джерел з окресленої проблематики, синтезу й узагальнення отриманих даних; методологічна позиція базується на дотриманні принципів історизму, функціональності, відкритості та плюралізму інтерпретаційних моделей.

Результати (Results). У цьому дослідженні поняття «культура» трактуємо у двох основних значеннях: як механізм соціальної інтеграції та регуляції та як особливу соціальну сферу духовного виробництва, відтак цифрову культуру розглядатимемо як систему механізмів соціальної інтеграції та духовного виробництва, засновану на використанні цифрових технологій, що визначає спосіб життя та ціннісно-нормативні орієнтири людей.

Поняття «цифрової культури» введено до наукового обігу в 1990-х роках, а його формування відносять до 60-х років ХХ ст., коли цей міждисциплінарний напрям було представлено у різних практиках наукового пізнання, освіти, художньої сфери й розроблено перші концептуальні моделі. У розвитку цифрової культури умовно виокремлюють кілька етапів:

1) 60-70-ті рр. ХХ ст.: створення технологічної інфраструктури для реалізації проекту інформаційного суспільства;

2) 80-90-ті рр. XX ст.: розвиток цифрових технологій, що характеризують діджиталізацію як основний напрям розвитку у цифровій культурі;

3) 2000-ті роки – дотепер: антропологічна революція, як зміна «природи культурного споживання» [7, с. 22].

Сьогодні цифрову культуру розглядають на декількох рівнях:

– *матеріальному*: щодо функціонування технічних систем цифрових пристроїв;

– *функціональному*, або *соціальному*: щодо забезпечення діяльності інститутів, які визначають спосіб повсякденного життя, форми взаємодії, ритуали та традиції різних груп населення;

– *символічному*: оскільки цифрова культура має символічну природу, обумовлену логікою цифрового кодування і розвитку мов програмування;

– *ментальному*: щодо впливу культури на психіку людини;

– *духовно-ціннісному*: щодо цінностей цифрової культури в національному, міжнаціональному, релігійному, соціально-політичному, метафізичному контекстах [5, с. 5].

У сучасній науці також існує тенденція тлумачити цифрову культуру як технологічний феномен, оскільки всі об'єкти цієї культури функціонують з допомогою цифрових пристроїв на основі принципу цифрового кодування інформації, що стає системоутворюючим чинником цієї культури (з технологічного боку). Проте, на думку В. Міллера, технології – це сукупність соціальних відносин, які передбачають застосування технологій з різними результатами [10, с. 12].

Ключове питання становлення цифрової культури лежить у площині протиріч технологічного і культурного детермінізму та пошуку їх складних конфігурацій. Найвідомішими підходами до трактування цифрової культури є: тех-

нологічний детермінізм, культурний детермінізм, критичний та системний підходи.

Технологічний детермінізм убачає у розвитку технологій головну й самостійну причину соціальних і культурних змін, які розуміють як прогрес, розвиток, покращення громадських інститутів та відносин. Наука і технології сприяють загальному вдосконаленню людини та культури. Нові технології створюють передумови для соціальних змін і прогресу: аналогічно тому, як свого часу технологія друку та розповсюдження друкованої продукції призвела до політичних процесів у європейських країнах, сьогодні комп'ютери та цифрові технології визначають вектор розвитку суспільства та культури. Яскравим прикладом технологічного детермінізму є теорія медіа М. Маклюєна, який вважав, що технології є «продовженням» людини, її тіла, нервової системи, а їх призначення полягає в тому, щоб розширювати людські можливості, зокрема радіо розширює можливості слуху, кіно та ТБ – зору, комп'ютери – мозку тощо. До представників цього напрямку відносять також М. Кастельса, М. Постера та ін.

Як зауважує В. Міллер, технологічний детермінізм передбачає, що у взаємозв'язку між технологією та культурою остання є пасивним агентом, а перша – активним: культура та суспільство «реагують» на технологічні розробки причинно-наслідковим чином. У цій точці зору неявно закладено бачення технології як чогось окремого та незалежного від суспільства. Винаходи можуть просто «траплятися», а потім суспільству доводиться мати справу з наслідками цієї події. Або науку і техніку розглядають як такі, що йдуть якимось неминучим шляхом або розвиваються за автономною логікою, де технології є частиною процесу, який не лише впливає на зміни в суспільстві, а й задає напрям наступних технологічних змін [10, с. 15].

Технологічному детермінізму протиставляють культурний детермінізм. Цей підхід проголошує технології частиною культури, а не незалежної змінної. Актуальний історичний стан суспільства, його культури визначає розвиток і розповсюдження технологій. Сьогодні «культурний детермінізм» постає як «методологічна установка, що відстоює принцип розуміння явищ культури на ґрунті самої культури (пояснення «культурного» «культурним»), що означає, що культура описується як чинник, який визначає всі інші» [6, с. 236].

Один із провідних теоретиків цього напрямку Р. Вільямс вважав, що конкретні технології з'являються в конкретних історичних умовах та відображають потреби людей, які живуть у цих умовах. Так, телебачення поширилося після Другої світової війни, у період розвитку великих мегаполісів, коли стали потрібні нові системи масових комунікацій., тобто не телебачення змінило суспільство та культуру, а суспільство та культура створили телебачення з конкретною практичною метою [12, с. 38]. Крайні погляди цього напрямку характеризують технологію як пасивного партнера у взаємозв'язку культури та технології – Вільямс називає її «симптоматичною технологією», за якої соціальні умови створюють середовище, де технології розглядають як необхідні побічні продукти соціальних процесів [12, с. 38].

Культурний детермінізм часто пов'язують із науковим раціоналізмом, доводячи, що саме завдяки йому кібернетика, теорія систем і теорія інформації стали теоретико-методологічним фундаментом розвитку інформаційних технологій.

Близьким до культурного детермінізму вважають критичний підхід (Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Г. Маркузе), який бере під сумнів саму ідею прогресу як ідеології, що насаджує панівна еліта.

А Крокер пропонує розглядати нову глобальну систему влади як владу «віртуального класу» власників високотехнологічних компаній, які зробили весь світ заручником своїх комерційних інтересів і не переймаються тими негативними наслідками, які приносить технологічне розвиток.

З іншого боку, до критичного підходу можуть бути близькими й ідеї технологічного детермінізму. Так, Ж. Бодрійяр звертає увагу на тотальну медіатизацію сучасних суспільств. Телебачення, кіно, інтернет, екрани всіляких гаджетів постачають людині те, що вважається справді реальним ще до того, як вона встигає сформувати адекватне почуття реальності. Медіа поглинають реальність, створюючи гіперреальність.

Більш виважену позицію займають прихильники нейтральності технологій, залишаючи за людиною право вибору щодо прогресивного чи регресивного їх використання. Усвідомлення специфіки буття людини у цифровому світі й осмислення перспектив розвитку людства призвели до значного посилення уваги до етичного компонента в різних видах соціальної діяльності [2, с. 9].

На думку В. Воронкової, В. Нікітенко, системний підхід «дозволяє розглянути взаємодію цифрової людини і цифрового суспільства як складну економічну, соціальну, культурну систему, яка має декілька підсистем, що постійно взаємодіє з навколишнім середовищем та розглядається у контексті комунікаційного, знаннєвого, соціокультурного підходів до існування людини у даному виді соціуму» [4, с. 39].

Розроблення теоретичних і методологічних аспектів цифрової культури, аналіз підходів до розуміння її сутності та генези мають не лише теоретичне, а й практичне значення. Так, в ОПП «Журналістика» для магістрів у Національному університеті біоресурсів і природо-

користування України серед обов'язкових навчальних дисциплін є «Цифрова культура і медійний простір», метою якої є сформувати у здобувачів вищої освіти теоретичні знання і практичні навички цифрової культури, потрібні для професійної та дослідницької діяльності у галузі журналістики. Завдання курсу полягає в тому, щоб: сформувати комплексне уявлення про цифрову культуру як складний і багатоаспектний соціальний феномен, уміння системно аналізувати і критично оцінювати артефакти цифрової культури; систематизувати знання про тенденції розвитку медіа в цифровому суспільстві; сформувати уміння комунікувати та взаємодіяти в медіапросторі на засадах цифрового етикету; розвинути навички роботи з інструментами для створення і редагування цифрового медіаконтенту в різних форматах.

Висновки та перспективи (Conclusion). Отже, змістовним джерелом цифрової культури є унікальний набір культурних детермінант генези цифрової культури: раціоналізм, індивідуалізм, капіталізм як економічна система виробництва з акцентом на досягнення високої ефективності. Проблему генези цифрової культури, процесу, в якому можна простежити причини виникнення і розвитку цифрової культури, розглядають крізь призму різних підходів, найвідомішими з яких є: технологічний детермінізм, культурний детермінізм, критичний та системний підходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Астаф'єв О.А. Питання розвитку цифрової культури українського соціуму: аналітична записка. Сайт Національного інституту стратегічних досліджень. 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/pitannya-rozvitku-cifrovoi-kulturiukrainskogo-sociumu>.

2. Балалаєва О.Ю. Етичний дизайн і цифрове суспільство: рефлексія діяльності людини в сучасному світі. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. 2023. Вип. 14(1). С. 8-15. [http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog14\(1\).2023.8-15](http://dx.doi.org/10.31548/hspedagog14(1).2023.8-15)

3. Балалаєва О.Ю. Цифрові тренди в сучасному медіапросторі: соціокультурний і технологічний аспекти. *Міжнародний філологічний часопис*. 2023. Вип. 14(1). С. 82-92.

4. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: монографія. Запоріжжя: Гельветика, 2022. 460 с.

5. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 61, №5. С. 1-14.

6. Гостєва О.В. «Культурний детермінізм»: еволюція теорії та визначальні чинники. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 2. С. 232-238. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.32>.

7. Трушкіна Н., Чернух Д. Цифрова культура компаній: уточнення термінології. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2, No. 1, P. 19-33. Doi: 10.46299/j.isjmef.20230201.03.

8. Creeber G., Martin R. Digital Cultures: Understanding New Media. New York: Open University Press, 2009. 224 p.

9. Karpenko O., Namestnik V. Digital culture: social essence and communicational constituents. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018. № 2. С. 51-54.

10. Miller V. Understanding Digital Culture. 2nd edition. London, UK: SAGE Publications, 2020. 331 p.

11. Rowles D., Brown T. Building Digital Culture: A Practical Guide to Successful Digital Transformation. New York: Management Futures, 2019. 264 p.

12. Williams R. Television: Technology and cultural form. 3rd edition. Abingdon, UK: Routledge, 2003. 192 p.

REFERENCES

1. Astafiev, O.A. (2014). Pytannia rozvytku tsyfrovoy kultury ukrainskoho sotsiumu: analitychna zapyska [Issues of the development of digital culture of the Ukrainian society: policy brief]. Available at:

<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/pitannya-rozvitku-cifrovoy-kulturiukrainskogo-sociumu>.

2. Balalaieva, O. Yu. (2023). Etychnyi dyzain i tsyfrove suspilstvo: refleksii diialnosti liudyny v suchasnomu sviti [Ethical design and digital society: reflection of human activity in the modern world]. *Humanitarian studios: pedagogics, psychology, philosophy*, 14(1), 8-15.

3. Balalaieva, O. (2023). Tsyfrovii trendy v suchasnomu mediaprostorii: sotsiokulturnyi i tekhnolohichni aspekty [Digital Trends in the Modern Media Space: Sociocultural and Technological Aspects]. *International journal of philology*, 14(1), 82-92.

4. Voronkova, V.H. & Nikitenko, V.O. (2022). Filosofiia tsyfrovoy liudyny i tsyfrovoho suspilstva [The philosophy of digital man and digital society]. Zaporizhzhia: Helvetyka.

5. Havrilova, L., & Topolnyk, Ya. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvichni fenomeny [Digital culture, digital literacy, digital competence as the modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 61(5), 1-14.

6. Hostieva, O.V. (2023). «Kulturnyi determinizm»: evoliutsiia teorii ta vyznachalni chynnyky [“Cultural determinism”: evolution of theory and determining factors]. *Kulturolohichniy almanakh*, 2, 232-238.

7. Trushkina, N., & Chernukh, D. (2023). Tsyfrova kultura kompanii: utochnennia terminolohii [Digital culture of companies: clarification of terminology]. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 2(1), 19-33.

8. Creeber, G., & Martin, R. (2009). Digital Cultures: Understanding New Media. New York: Open University Press.

9. Karpenko, O., & Namestnik, V. (2018). Digital culture: social essence and communicational constituents. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2, 51-54.

10. Miller, V. (2020). Understanding Digital Culture. 2nd edition. London, UK: SAGE Publications.

11. Rowles, D., & Brown, T. (2019). Building Digital Culture: A Practical Guide to Successful Digital Transformation. New York: Management Futures.

12. Williams, R. (2003). Television: Technology and cultural form. 3rd edition. Abingdon, UK: Routledge.

DETERMINANTS OF THE GENESIS OF DIGITAL CULTURE Elena BALALAEVA

Abstract. *The relevance of the study is determined by objective factors and realities of today, including the growing impact of technology on society and man, inconsistency of the speed of revolutionary transformations in the digital environment with evolutionary changes of the individual's intelligence the reduction of social connections and growing tendencies of individualism, increasing the role of algorithmization; growing scale of phatic*

© Балалаева О.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 15(1) 2024

communication, etc., prompting a comprehensive study of the phenomenon of digital culture. The purpose of the study is to analyze the main approaches to understanding the genesis of digital culture. Achieving the declared purpose involves specific study objectives: to investigate the aspects and levels of digital culture, to determine the stages of its formation, to characterize the approaches to the interpretation of its essence and development, to outline the prospects for further research. In modern scientific thought, the concept «digital culture» goes beyond the technological or digital field and covers a wide range of cultural, socio-humanitarian, communicative, value, ethical and other aspects. In this study, we consider digital culture as a based on digital technologies system of mechanisms of social integration and spiritual production, which determines the way of life and value-normative orientations of people. A meaningful source of digital culture is a unique set of cultural determinants of the genesis of digital culture: rationalism, individualism, capitalism as an economic system of production, and militarism. The problem of the genesis of digital culture as a process in which it is possible to trace the causes of the emergence and development of digital culture is considered through the prism of various approaches, the most famous of which are: technological and cultural determinism, critical and systemic approaches, etc.

Keywords: *digital culture, society, technologies, technological determinism, cultural determinism.*